

Stipe Kekez
Split

POSVETA DALMACIJI

Srećko Lorger: *Dalmatinske riči*, VBZ, Zagreb, 2008.

Srećko Lorger u *Dalmatinskim ričima*, svojevrsnome etimologijskome priručniku, okupio je 72 riječi. Taj broj nema, prema njemu, "tajanstveno značenje (umnožak broja bridova tetraedra)". Dodali bismo pola od 144 (12 puta 12, biblijskoga savršenoga broja). Izbor je riječi dakle slučajan, jer njih smatra dovršenim, koliko se ijedna glosa može smatrati takvom. To je zapravo uvod u "sustavniji rad", pa se očekuje još koji svezak, barem još jedan, na što autor u tekstu upućuje i oznakom [v.] kraj riječi kojih nema u ovoj knjizi.

Autor je obuhvatio riječi i izraze različita spektra: riječi vezane uz morski i pomorski život – *abordat, barka, družba, kanjuš, kulaf, rebatajica, sajeta, stela, štiva, štopela, tovariš, vapor*; riječi vezane uz igre: *bankuc, briškula, mura, šijavica*; riječi vezane uz iced i piće: *bevanda, bikla, bilovoda, butruga, kiselo mliko, klap, koncapjate, krčma, smutica*; riječi vezane uz odjeću i obuću: *cokula, crevlja, firale, jemenije, pantufa, papuča, pašmag, puf, rebe, rebot, sahtijan, sandale, kaban, kajsar, kaliger, postol*; riječi vezane uz graditeljstvo: *bunja, čoka, facada*; riječi koje označavaju bilje, fitonimi: *pelin, petrusin, ružmarin*; riječi vezane uz pravo: *apelat, rota*; nazivi za razne vrste "krpâ" i(li) starudiju: *karampana, štraca, štrafuri, štragula*; riječi koje označuju metafizička bića: *angel, sotona*, pa i *avet*; nazivi koji označuju stanja: *afan, fjaka*; i ostale riječi: *adio, Arbanas, crljeno, da prostite, fitiljača, fratilja, gospoščina, mirila, nevista, ozoja, raboš, rera, štimat, tabačit*. Naravno, ova je podjela uvjetna, jer mnoge riječi mogu imati (i) drugo značenje u kojemu govoru ili koji izraz u vezi s natuknicom može imati drugo značenje, a neka su značenja nastala metaforizacijom.

Autor potkrjepljuje pojedinu natuknicu raznim likovima riječi i raznim značenjima koja pojedini lik može imati u raznim govorima. (Riječi su načelno označivane prema izvorima otkud su uzimane, što znači da je transkripcija, uključujući i označen ili neoznačen naglasak, onakva kakva je u tim djelima.) Dotiče se i izvedenica ili riječi istoga korijena, uključujući i antroponime. Ponegdje se obrađuju i homonimi (kao i sinonimi ili riječi koje su u vezi s natuknicom), drugoga podrijetla, npr. *štimat* 'cijeniti, poštovati' i 'usklađivati; namještati' (što su opća značenja). No pritom se, u spomenutome slučaju, u

navođenju primjera pojedini oblici mogu tumačiti onim drugim, odnosno nije jasno odnose li se neki primjeri na značenje prema talijanskome ili prema njemačkome etimonu, a navedeni su u sklopu zadnjega, npr. u Kopolju je jedno od značenja "počastiti": *Daj nas proštimaj rakijon!* (zbog jednostavnosti bilježenja ne donosim naglaske), a isto je i u istočnoj Hercegovini: *stimati* (ugostiti, častiti). Glagoli (u)gostiti, (pro)častiti čine mi se poveziviji s glagolima poštovati, cijeniti (gostimo onoga kojega poštujemo, odnosno time mu iskazujemo poštovanje), iako se, doduše, može poći i od semantike ugoditi komu, pa bi bili bliži posuđenici iz njemačkoga. Slično je i kad se raspravlja o podrijetlu, razvoju, posuđenice iz talijanskoga, pa se navodi primjer iz Gorskoga kotara u značenju 'biti u redu, odgovarati': *Kamu na št'ima nej se uogu'a:se, dak je c'ajt, što bi dakle odgovaralo značenju posuđenice iz njemačkoga jezika.*

Autor je u obrazlaganju pojmova obuhvatio cijelu Dalmaciju – primorsku, otočnu kao i onu zagorsku, uključujući i Boku kotorsku, a katkad i primorski jadranski pojas, ali i onaj kontinentalni širi od Dalmacije, hrvatski, rekli bismo, ali katkad i područje šire od Hrvatske, sa štokavskoga jezičnoga područja, obilno potkrjepljujući potvrdama iz rječnikâ (hrvatskih, dijalektnih, starih rječnika, kao i relevantnih inozemnih) i drugih jezikoslovnih radova, obuhvaćajući i književna djela, pa je riječ i o filološkome uratku, ne samo rječničkome, dajući katkad mediteranski i(li) slavenski i (indo)europski kontekst riječi. No katkad se čini da je previše navođenja iz raznih djela i(li) koja su svojim dijelovima redundantna. Moglo se katkad, kad se ne gubi na kontekstualnosti, pojedine potvrde ograničiti na rečenicu-dvije u kojoj se pojavljuje pojedina riječ, a ne davati cijeli odlomak ili dva. Čitanje bi u tom slučaju bilo mnogo prohodnije, osobito ako je riječ, na primjer, o ulomcima na viškomu govoru, gdje treba zaista pozorno čitati da bi se tekst razumio. Istina je da se daje širi kontekst pojedine riječi, ali isto se tako odvlači pozornost s osnovnoga pojma. (Doduše, načelno su istaknute masnim slovima oblici riječi(î) u tim ulomcima, pa čitatelj može i tako skratiti čitanje.)

Neki su etimologijski članci usredotočeni na rješavanje nejasne etimologije, npr. *bikla*, a neki su pak izrazito kulturološki (etnološki, sociološki, gastronomski, farmaceutski ...), bez gotovo ikakve jezične problematike (takvi su, na primjer, članci *crljeno*, *kiselo mliko*, *da prostitute*, *vera* 'pruga od Splita do Sinja', u kojoj se uopće ne daje etimologija, što bi bilo zanimljivo čuti, pa i *mirila*, mjesta gdje počinu mrtvi, koja su etnološki, obredno, određena). Naravno autor se tada koristi literaturom koja obuhvaća to područje, npr. u članku *crljeno*, etnološku (dakako, uz jezikoslovnu, barem što se primjera tiče). Autor čak i ulazi u neke sociološke, kulturno-modne diskusije, npr. u natuknici *rebe*. Neke su pak natuknice, etimologijski članci, objašnjene kao u kakvu stručnome leksikonu ili enciklopediji – takva je, na primjer, *družba* (misli se na ribarsku družbu). Neki su opet izrazito lokalno obojeni, splitski, npr. *koncapjate* 'spajati, šiti tanjure'.

Autor dakle kontekstualizira pojedinu natuknicu, riječ u prostor i vrijeme i u pojedino područje djelovanja, potkrjepljujući i podacima i iz arhiva i(li) strukovnih radova, što nam omogućuje da dobijemo potpuniju sliku, objašnjenje. Negdje se autor dotiče i preskriptivne problematike, iako prema mojemu mišljenju nepotrebno, npr. *roti*, je li pravilno *prisežem*

ili *prisižem*, dotičući se oblikâ *sezati* i *sizati* i njihovih izvedenica. Neki se takvi ekskursi, digresije čine nepotrebnima, jer odvlače pozornost, npr. o *merlinu* 'mrkvi' u članku *petrusin*. Autorovi članci čine se katkad kao da uopće nisu etimologijski motivirani, da bi se raspredalo o jezičnom razvoju, oni su povod, kontekst da se razvije šira priča o pojedinom sadržaju i njegovu izrazu, izrazima, a pritom jezična problematika može biti na rubu ili je uopće ne mora biti. Katkad se u takvu raspredanju, u pojedinim objašnjenjima i navođenjima, čini kao da ja autor knjigu pisao za sebe (što je legitimno).

Jedan od mogućih eponima (valjda i nazivi po obiteljima, porodicama spadaju u epônimo!) karakterističnih za Jadran i kao odraz suživota između talijanskoga i hrvatskoga Jadrana mogla bi biti *karampana*, što bi moglo biti od casa Rampani (talijanska plemićka obitelj). Anegdotalne, iz svakidašnjega su života, primjerice – *fratilja* (< tal. frataglia 'bratovština'), odnosno 'ući u fratilju', u značenju rogonja, postati rogonja, dok mu je semantička veza da je "ušao u red sv. Luke" ili se "upisao u knjigu sv. Luke". Poveznica je navodno što je vol "žrtvena životinja", koja "strpljivo nosi svoj jaram", a znak je "Lukina evanđelja, gdje se stavlja naglasak na žrtveni značaj Kristova pomirenja". Neke se pak riječi nalaze načelno samo kod starijih pisaca. Takav je prilog *ozoja* 'odviše, mnogo, jako' i imenica i pridjev *ozoja* 'kušnja, provjera', *ozojan* 'provjeren, ispitan'. Zanimljiv je podatak, kako navodi autor, da se još gdje gdje upotrebljava *tovariš*, ali samo u značenju drug u ribarenju, koju nalazimo u starih pisaca u značenju drug.

Sve *Dalmatinske riči* zacijelo nisu samo dalmatinske, ali okupljene u jedan *libar* one svakako pripadaju jednome krugu, koji u nekim segmentima izlazi u srodan (istočno) jadranski prostor, domaći i inozemni, spajajući ga, jezično i kulturološki, sa širim, koji mu je nadređen, podnebljem Mediterana. Razloga za posezanjem, a ujedno i za stvaranjem, za *Dalmatinskim ričima* može biti više – od toga da se učini razvidnijom etimologija pojedine riječi i njezina upotreba, do one regionalne, sentimentalne, da se evociraju sadržaji i izrazi jednoga prostora, ali i jednoga vremena, jer neke se riječi ne upotrebljavaju više ne samo stoga što su ih zamijenile nove nego i stoga što njihov sadržaj nije više u optjecaju. Osobno, najzanimljivija mi je bila *bikla*. Piće od crnoga vina i mlijeka nezaboravljive, purpurne boje, ali ne i jednakoga okusa (naravno, o ukusima se ne raspravlja). Pio sam je još kao djetić, ali poslije ne, pa na mene nije ostavila traga s obzirom na okus; možda bih je danas u tom smislu drukčije doživio. Bikla (u mene je ostala u sjećanju u genitivu – *bikle* – valjda jer dolazi najčešće u tome padežu – *piti bikle, hoćeš bikle, spravit ću ti bikle* itd.) je zanimljiva što s etimologijskih razloga, što zbog izrazne posebnosti, što zbog posebnosti kao pića, što zbog osobnih iskustava i zbog poetskoga završetka u ovoj knjizi.

Autor je kao dodatak na kraju knjige priložio tekst o dalmatskome veljotskome govoru, odnosno leksiku i rječniku dalmatskoga krčkoga Mattea Giulija Bartolija, iz njegova djela *Das Dalmatische*.

Lorger je dakle u *libar dalmatinskih riči* uvrstio i objasnio riječi koje se upotrebljavaju u Dalmaciji, kako onoj priobalnoj tako i onoj otočnoj i zagorskoj, ali obuhvativši i one dijelove što se smatraju ili ih se smatralo Dalmacijom ili su bili njezin produžetak, npr. Boka kotorska, senjsko područje, do obuhvaćanja cijeloga istočnoga Jadrana, hrvatskih

(domaćih i inozemnih) i "ovih" prostora, a kad je potrebno obuhvaćajući i šire, europske i izvaneuropske, prostore, dok njezin jadranski sloj povezuje ponajprije sa susjednim talijanskim, ali katkad i šire mediteranskim. Riječi obuhvaćene glosarom različitoga su podrijetla – hrvatskoga odnosno slavenskoga, latinskoga, talijanskoga, odnosno venetskoga, njemačkoga, turskoga, arbanaškoga i dr. Pridruživši na kraju dio o dalmatskome govoru, ostalo je samo da se nešto doda i o ilirskome govoru (iako je bilo poveznica) starih Delmata, pa makar i o toponimiji, pa da slika i tematika *Dalmatinskih riči* bude "potpuna".